

Landskap: Småland Upptecknat av: Martin Engnell
Härad: Kimmerdals Adress: Ölghults by
Socken: Bergunda Berättat av: Lotta Magnusson
Uppteckningsår: 1938 Född år 1875 i Bergunda

Uppteckningen rör Brytegille S. 1
" " Skällegille S. 16

Brästsaren är född i Glänsås
by i Boregunda socken, där hon
tillbringat hela sin levnad.

Hon har ganska god minne och
har förmågan att med önske-
värd lydlighet återge för vad
hon känner till. Hon är mest
intresserad av vardagliga saker
och har ej precis någon blick på
övernaturliga ting. Ej heller har
hon så linlig fantasi, att hon
lägger till eller utsmyckar be-
rättelserna.

Bastlegille.

Upplockningen avser tiden i början av 1880-talet.

På senhösten, sedan det bråda arbetet med skörden och probatisupptagningen avslutats, vidtog det egentliga arbetet med linberedningen. Vanligen fanns i varje by en lastu, som var böndernas gemensamma tillhörighet. De som hade turp eller småställen, hade vanligen ej någon del i lasten. När linet eller "hörm" var "rött" och torkad och färdig att inläggas i lasten, eldade man två dagar två gånger varje dag, och på tredje dagen skulle tryckningen av linet förrästkas.

När den ene bonden fått sin hör
färdigheten, var det en annan
som var redo att lägga sin skörd
i lasten för uppvärmning. Då
furstallens beslagare rent, lades alla
bönderna kullit sin hör. Var det
sedan någon eller några av det
fattigare folket som hade hör,
som de skulle kosta, frågade de
de andra bönderna efter att få
låna lasten, vilket de i regel
fingo mot att de ansvarade för
att ej ellsvåda uppstod.

I större och källsluggda byar
kunde det förekomma att man ha-
de mer än en last. I Hårensås
by^{i Bergunda} varifrån denna uppteckning

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

2.

upp-
norr-
gädd
eter
i lasten
husbond
slöt
alag
rä i
lönar-
tid, än
bryte-
d i
det visse-
rpare
de så
sig

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

3.

5515

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

3.

gjorts, Lärskorn liksom en upp-
delning av lym i två delar, norr-
lym och sårlym, när det gällde
nissa gemensamma angelägenheter
såsom t. ex. underhållande av lasta.

Brytegillet anordnades av husbond-
folket själva på gården. Man slöt
sig alltså ihop sammän i byalag
och ställde till brytegille på in-
tima sammankomster t. ex. 1.5.1.

att elda i basten subart för vass
och vass skörd, slogo sig samman
med eldningen i basten och brytningen
men det är att märka, att dessa ej
gjorde några brytegillan utan gingo
hem var och en till sitt, när ar-
betet var slut, utan att man bjöd
varandra på feaktering. På ett sätt
voro dock brytegillena gemensam-
na för hela byalaget, nämligen
därigenom att man i regel ej bjöd
annat folk än de som tillhörde
byn ~~byn~~ resp. "vårbyn" eller
"sörbyn". Detta uteläts emellertid
ej, att man kunde bjuda till
sig släktingar, som bodde på annat
håll.

När den kunde (d. s. kyrkovärden
eller någon av de andra framstående
pamparna i byn) som först fått sin
hörs färdig för kyrksång, skulle
kunda till kyrkogille, var det nå-
gon av tjänarna, som fide på sin
lott att gå omkring i gårdarna
och säga till folket. De påföljan-
de kyrkogillena följde sedan efter
närandra, och de kungjordes under
för under. Var det d. s. kyrko-
gille i Lörågård och Nissagårds-
bonden var redo att lägga in
sin hörs närmast efter, sade den-
ne ifrån som så: "Nu på torsdag
har vi kyrkogille i Nissagården, så
ja hoppas, att vi kommer och

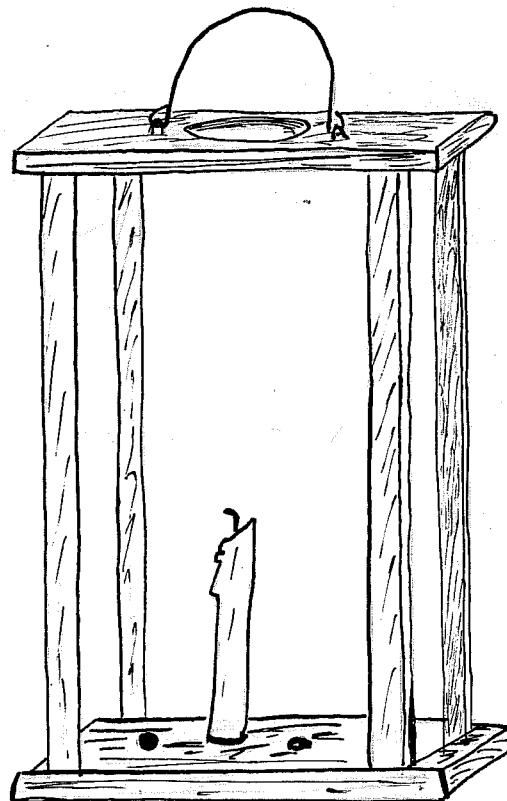
ACC. N:R. 5515

Landskap: Småland
 Härad: Kinnaröd
 Socken: Bergunda
 Uppteckningsår: 1938

Upptecknat av: Martin Egnell
 Adress: Sköfatts by
 Berättat av: Vito Magnusson
 Född år 1875 i Bergunda

LUNDS UNIV.
 FOLKMINNES-
 ARKIV

6a

Lykta för ljus. 3 sidor-
 na är glas isatt. Ljuset tänd-
 es genom hålet upptill.

och hjälper oss då. Brännvin har jag inget, men ni kan ju ta må
er det." Det sista uttrycket sådes
i skämtsam ton och var i regel
ansett att fästa de närvarandes
uppmärksamhet på att han i stäl-
let var väl försedd med denna
vara. Att man samlade in gåvor
till hyttgille eller hade "förming"
med sig förekom ej på kanten.

Man samlades vid basten slutet före
skymningen för att påbörja arbetet.
Någon av husbondskapet medförde
en eller ett par lyktor, avsedda för
sälgljus, vilka tändes, när mörk-
ret fallit på så mycket att man
ej längre såg att arbeta utan lysse.

acc. n. 55/5

Man hade alltid arbetskläder på sig, men var angelägen om att vara så hel och snygg som möjligt och kom aldrig i samma kläder, som man använde under arbetet hemma i ladugården. Dessutom hade man en någorlunda snygg kavaj på sig, när man gick till och från arbetet. Någon fraktering förkom ej före arbetets påbörjande här på platsen. Det kunde vara sådär en 10-15 stycken byglkador, som samlades i den långa kastsprålen och under minst ett samspel eller skallande på en visslump togo i den ned arbetet. I regel var det byns pojkar, d. v. s. de som

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

7.

acc 55/5

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

8.

hunnit till rågarlunda stadgad
ålder, som voro med, men även
äldre och gifta skolar deltog i
brytningen. Skolen såmligen gamla
gubbar anlätades, emedan dessa oftast
utförde det bästa arbetet. De yngre
och oerfarna brukade ofta slarva
med brytningen, vilket kunde rygga
sig, när skultekänningarna efteråt
skulle ta hand om hövern.

Arbetet tillgick så att man ställde
sig två och två med bråarna in-
till varandra. Ett par knippar
fingo på sin lott att dela till bryt-
skarlarna lagom stora fång av
hövern allteftersom brytningen
fortskred. ~~Arbetet på~~ Benämningen

acc. m 5575.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

9.

på den, som hade denna kryddställ-
ning, var "bustekäring" eller "buste-
kurra". Det lång, som hon lindade
den brytande, kallades "hangamaul"
(= handmål) för att utmärka att det
var just så mycket som var lagom
att ta i handen åt gängen. När de
två brytkuror, som stodo intill
varandra och hölts ihop, kullit
färdigt var sitt hangamaul lades
dessa tillsammans till en kurt,
vilken ombeands med en tråd.
En sådan kurt, som nu var färdig-
kurt, kallades för lock. Dessa lade
man nu tillsammans och stoppade
i säckar under arbetets ~~fort~~ gång.
Lä fort någon färdigkurt sin

acc m. 55/5.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

10.

hörr, han hade fått sig tilldelad,
var han ej sen att ropa: "Ta hit
ett nytt hangamål, så jag slipper
stå här å glo," för att visa, att
han var så snabb i arbetet att
gummorna ej kunde fly från
fäst nag åt honom.

När man arbetat en stund, kom
husbonden och moran på gården
med baktering, "mellsmål" eller
"mellsmål", som bestod av pann-
kaka, bröd, kumbyggt dricka samt
någon gång konung. För kullarnas
del bestods dessutom två eller tre
supar källvin. Dessa snältid
intogs i en hast, medan man satt
på källarna eller på någon säck

acc nr 55/5.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

11.

eller blott stod stödd mot väggen.
Därpå fortsattes arbetet, tills det blev
färdigt. I regel hade man samlat
ihop så mycket folk, att allt var
upptälat vid 8-9-tiden på kvällen.

När bråternas slummer hypnat,
begynte man sig med hören i säcken
hem till gården, där husmodern
välkomnade sina gäster och bjöd på
rikligt med mat, som hon på för-
hand tillagat och lagt i hägar på
sallikar, lika många som det var
deltagare i brytegillest. När dessa
hägar lagades blev såde man, att
man lagade till "matar" till bryte-
facket. Man gjorde sig alltid
i förväg undermålad om antalet

acc m 55/5.

personer, som skulle undfågnas. Var
det t. ex. tjugo stycken med leuste-
kurorna, så fick hon laga till
tjugo "matar", tills arbetet var
 avslutat. När man kom in i
storstugan, var matarna färdiga
och upplagda på tallrikar i en
lång rad runt bordet. Varje
"mat" bestod av en "kakfjuring"
bröd, d. v. s. fjürtedelen av en
rund flat brödkaka s. k. hålkaka,
bakad av korn och råg. Ovanpå
brödet låg en stor tjock ostskiva,
på detta ett stycke risgrus - eller
stärkelsepannkaka och allra överst
två gorån. Som dryck användes
hombryggt dricka. Man satt till

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

12.

ACC. N:R. 5515.

Landskap: Småland Upptecknat av: Martin Engnell
Härad: Bohuslän Adress: Alghults by
Socken: Bergunda Berättat av: Kotte Magnusson
Uppteckningsår: 1938 Född år 1875 i Bergunda

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

13 a.

Sopslev
av trä.

Skriv endast på denna sida!

acc. 5575

boards, medan man åt. Till de
nyss uppräknade rätterna använde
man ej kniv, gaffel eller ske, utan
man åt rätt och slätt med
hjälp av blott fingrarna. Se-
nare introducerades någon varm
rätt, vanligen Ärtavälling och
kokt fläsk, till vilket man
använde djupa skedar samt skä-
sked. Ärtavällingen hälltes upp
i ett stort fat, som placerrades
mitt på bordet, och man tog
för sig med en stor "förläggs-
sked", vilken även den var av
trä (Se figur!). Vid denna tid
var det brukligt, att flera personer
åto i samma fat i vardagslag,

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

13.

acc m 5515.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

14.

men när det var fråga om ett gille, där många vara församlade, kom alltid tullrikar till användning. Någon rangordning i egentlig mening förekom ej vid ett brytgegille, såsom att bestickningen eller -häringarna i regel skulle ljudas först.

Yoman var och en gick hem till sitt ljöds på kaffe, kakat och bönor och rostad råg tillsammans, mest råg. Dens uppges ej ha förekommit vid brytgeglerna, utan man roade sig med att prata om dikt och dikt och berätta historier, gärna om spöken och övernaturliga saker. Var det någon som var bra till

acc m 5575.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

15.

att sjunga, så fick denne lida
sine underhållningen genom att
sjungavisor. Något före midnatt
var man i regel redo att bege
sig hem var och en åt sitt håll.
De äldre personerna gingo hem nå-
gon timme tidigare än de yngre.
Vågon kontant ersättning före-
kom aldrig för det utförda ar-
betet, utan man ansåg, att den
brukering, som bjöds, skulle ut-
göra ersättning här för.

Brytningarna började så som vanligt
om nyssheten och efter ordselskapet
leva de alltså allmogarna på
dena art. Men övergick mer o. mer
till att bereda sitt liv med egen arbets-
kraft.

5515
Skåttegille i Klärensås på 1880-talet.

Dagen efter krydtegillet samlades på
inbjudan av moran i gården några
av byns kvinnor, såväl unga som
gamla (sådär en 10-15 stycken,
beroende på, hur mycket tin man
hade) för att skåka tin. Som
sagt, det var både unga och gamla
som deltog i detta gille. Egentligen
var det vissa äldre fruntimmer, som
skåkade mer "yrkesmässigt" så att
säga och varo liksom självskiptna
till skåttegillet, såsom Glåkona-
Lina, som även tog hem tin och
skåkade hemma ifall det var några,
som ville leja henne käft till, samt
dena de best, som var den duktig-
aste av alla kvinnorna i Klärensås.

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV.

16.

Samlat
Hemslat
Bergs
1938

1938. Matti Linn
by. Bergs
1875 - Bergs
1938

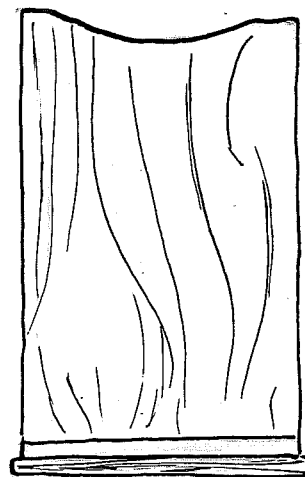
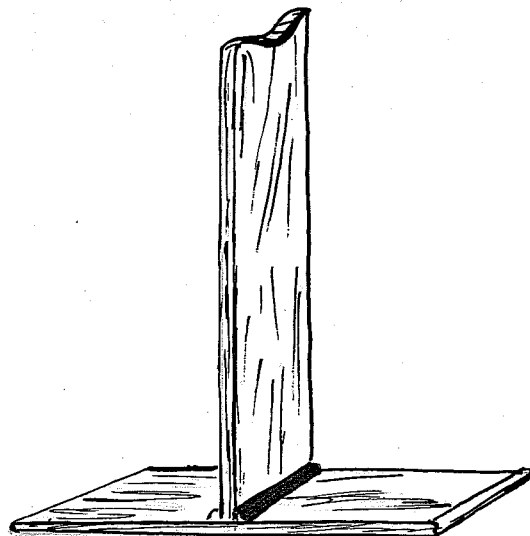
ACC. N:R. 5515

Landskap: *Småland*
Härad: *Pimmeråld*
Socken: *Bergunda*
Uppteckningsår: *1938*
Upptecknat av: *Martin Jernell*
Adress: *Alphalts Try*
Berättat av: *Katta Magnusson*
Född år *1875* i *Bergunda*

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

16a

S kättestol

*Skätte-
trå*

Skriv endast på denna sida!

och skåktade en limme om lagen
med lätthet. Det ansågs smältertid
för en stor ära att bli ljudna till
ett skåttegille, varför de många
flickorna gärna ville bli ljudna.

Man samlades på morgonen hemma
vid gården, där man skulle skätta.
(Vi säga "skätta" i fortsättningen,
medan detta uttryck är det som
på trakten användes. Man säger
dusså ej skakta). Man medförde
skåttestol och skåttehä.

Först bjöds på kaffe, kaka
av $\frac{1}{3}$ bönor och $\frac{2}{3}$ rostad råg,
bröd (en "kakefjering" åt var och
en), smör och ost samt något
vetebröd.

Så bar det i väg ut till arbetet.
var det vackert väder och ej för
kallt, brukade man sitta i vagn-
boden eller någon annan rymlig
och ej alltför mörk bod, men var
det kallt och riskigt, tog man
sin tillflykt till fähuset, där
det var varmt och lugnt. Där slog
man sig ner på gungar och i tom-
bås eller kättar och placerade sin
skäffelstol, där det bäst passade och
tog fram gamla stolar eller bän-
kar, som man satt på under
arbetet. Snart var arbetet i full
gång, och skäffelstolarna dunkade takt-
fast mot linet, så att "skäverna"
rydde och rök vida omkring.

Lona ve best var den dubldigaste
av alla skåttekärningarna och
skåtte med lätthet en "limme" om
dagen, vilket ansågs vara ett
fullgott beting (En limme var 24
lockar). Hon var också stolt över
sin färdighet, ty de yngre kvin-
norna ville gärna titta i samyg
på henne, hur hon bär sig åt,
ty hon gjorde sitt arbete noggrant
och slarvade ej. Omman kunde det
hända, att somliga sökte komma
nådan med arbetet så fort som
möjligt med att blott "skåtta
utarpå" som det hette, d. v. s.
man höll ej locken utredd till-
räckligt på skåttestolen utan

utan bearbetade den blott utan-
på med skållest, så att
skåvorna inuti locken sutto kvar.

En annan duktig skållekärning
var Håkonsa - Lina, vilken även
var med och svängde sitt skålle-
frå så att det var omkring hon-
om. Alla lyckades emellertid ej
driva upp sin färdighet lika
høgt. Mia på Nydala t. ex.
kunde trots mångårig övning
ej skålla, så att det blev någon
heder med hennes arbete, ty
hur hon än bar sig åt, så
fick hon det mesta bland
"skållefärd", varför lockarna blevo
soma, vilket naturligtvis innebär

ett slöseri.

Varje lock skulle skämmas två gånger. Orbetet kunde tillgå på två sätt. Ordsingen skulle var och en för sig linat två gånger, eller också fingo de, som vara minst kunniga skatta först "ruska av" och sedan lämna lockarna till de onera "yrkes- reanu" skattekärningarna, som då skulle "grunnskattna" eller som man även sade "finnskattna" linat. Det är att märka, att för att fullgöra bedinget eller rättare sagt visa att man var en fullgod skattekärning måste man färdigskatta 24 lockar. Om

man alltså endera "muskade av"
eller "grumskätte", så måste man
gå igenom 48 stycken lockar,
vilket det egentligen var yttast
få som gjorde på en dag.

En del av gummanna förstodo,
att det en raka fördel av
skattegillet. Det hände nämligen
ofta, att de i smyg togo
med sig hem en och annan
lock, som man stoprade på
sig under arbets gång. Or-
gus-Elin hade svårt att låta
deli att ta något lite lin
med sig hem från varje
skattegille, men för att ej
synas oärlig snodde hon blott

ihop små fafsar av linet
och band om slumporna m-
der förvändning, att hon
tappat sina slumpeband.
Det förslog ju ej så mycket,
men bevisade hon sådär en
10-15 skättegiltan under hösten
och "tappade slumpebanden" var
gång, så kunde hon ändå
få ihop till en eller ett
par lockar, och det var ju
ändå gott att ha extra, när
hon sedan satte igång med
att spinna sitt eget lin.

Alla varo emellertid ej
lika blygsamma. Tia vid Kvar-
nen t. ex. som var en stor

och fyllig matlaga tog ofta och
snodde sig par lockar åt hängen
om livet på sig under kläderna.
Det märktes ej så mycket på henne,
som var rund och fyllig förut, men
det gav dock anledning till följande
lilla talesätt vann utbredning i
byn och kom till användning,
när man ville framhålla att någon
var tjock och olymplig: "Hon är
lika tjock som Fia vid kvällen,
när hon vatt på skåtegille". Det
var mycket vanligt, att man
gjorde på samma sätt som Fia
lite var, men det var ingen,
som tog för sig så rundligt som
hon. De andra nöjde sig med att

stoppa över en handfull lin i
kjortelfickan eller innanför blusen
i största snyg, så att ej någon
skulle se det.

Det var en munter stämning,
som var rådande på ett skatte-
gille, ty det var aflast byns mest
matpjuka gummar, som kommo
tillsammans. Först hölls samtalet
i en lugnare ton, om väder och
vind, iblandant blivit blivt på
det eller det stället o.s.v. Då små-
ningom övergick samtalet till
intressantare saker. Man pratade
och drev gylkel ^{om} ~~med~~ den som ej
varo närvarande och framhåll den
eller den personens fel. Det sådes

därför alltid, att även den, som
ej själv var på skattegillet, "fick
vara med ändå." Ett särdeles deli-
kat samtaloämne var ifall ett par
delvis "kunniga" att gifta sig. Då
dröftades frågan om hur de skulle
kunna reda sig, och man förund-
rade sig och skakade på huvudena
åt "att hon ville ha honom eller
härton, beroende på vem av
konstakenterna som stodo närmast
till en själv i fråga om släktskap
eller dylikt. Plötsligt kunde det
hända, att någon av sällskapet
obetänksamt eller avsiktligt sade
något, som sågade en annan,
och då kunde det lätt bli gräl.

Så gick det till en gång, när det
var skåttegille i Nissagården (Härrens
Nilsagård). Lona var bäst, vilken hon
att hon ej varit gift, skaffat sig
tre döttrar, råkade på tal om
ungdomen, säga, till en av gum-
morna, som hade flickor, vilka
vara vanligt begivna på att be-
vista logdanserna, och var vad
man kallade "kamsia" och akritiska
vid valet av pojsällskap, att
det inte är någon slags reda
med ungdomen nu för tiden.
"Var den bättre förr då" snäste den
andra gumman till. "Stämmer
var väl inte du precis när du
unge." tillade hon om en stund.

Bäst vad det var råkade gum-
monna i luven på varandra. Lona
fick tag i förklädet på den andra
och drog omkull honom mitt
i "måkerömmen" (gödsalrömmen) så
att det sade "plask". I det skälte-
gillet kunde ej gumman delta
till slut. Dyliska intermeson voro
smellertid sällsynta.

När det blev middag skulle
kärningarna in i köket och i hast
intaga en måltid, som bestod av
ett stycke bröd, ost och smör,
pannkaka och som efterrätt prut-
poppa. Då bar det ut igen och
man arbetade tills man "skädd"
(skäddat) det linet. Vanligen hade

man ljudet så många, att arbetet var slut före skymningen. I varje fall tänkte man ej lysa om det blev skönt, och var det så att något lin ej hamns med, så fick detta vara, och så fingo gudens eget folk skälla detta påföljande dag. Det var emellertid yttre ställning, att något blev över, ty det ansågs ofördelaktigt att ej hinna med allt. Det kunde då hända, att man på gården sade som så: "Hos mig gick det inte undan med skattan för häringarna di va så lata så di bara satt å matade hela där." Ett sådant onödigt ville man

inte ha, varför alla finger
brållom, om skymningen nal-
kates och man hade mycket
bvar. Då slarvades det alltid
något för att man skulle häma
på det färdigt.

Ladan man slutat, "borstade" man
väl av kläderna antingen med
händerna eller ladugårdskesten
och sågade in i storstugan,
där skätkärningarna skulle rik-
ligen undfågnas med mat och
dryck. Trämst varkades "mit gröt"
(risgrönsgröt) vilken äts till mjölk
eller ibland till fuktsoppa. Då
var det bröd, smör och ost. Ibland
fickom potatis och något slags

sägel, såsom kakel fläste och någon rustika gång kött. Som dryck användes hembraggt dricka. List serverades kaffe av böror och råg tillsammans. Som dagis här-till förekom kornmjölskvinglor, "sletmjölskvinglor" samt vetebröd, vanligen av stora levar, som skivats i tjocka skivor.

Aftonen förflöt under om-möjligt ännu mera mat och glam. En dag för öfrigt, ty även om ett par av gummorna grälade något på dagen, så var det oftast bortglömt på kvällen i det närmaste åtminstone, även om de kanske voro lite

"skiforspella" emot varandra
på knäeen.

Någon dans eller dylikt brukade
ej förekomma efter ett skåttegille.
Det kunde emellertid hända, att
några av byns pojkar svåtte seg
när skåttefesten var redo att gå
hem, för att göra flickorna säll-
skap på hemvägen och hjälpa dem
bära sina redskap.

Dagen därpå ansettes arbetet
av moran i gården, och då visa-
de det sig, om det slarvats eller
ej. Det hände ej sällan att hon
då gick ta fram en skåttestal
och skåttebä och själv gå igenom
en del.